Kortárs építészettörténet V. 100 éves a Bauhaus

Kortárs építészettörténet V.
100 éves a Bauhaus

Győr, 2019. október 25.

konferenciakötet, e-könyv

ISBN 978-615-00-8383-4
DOI 10.46599/bauhaus.2020

A konferenciát szervezte:
Széchenyi István Egyetem
Építész-, Építő- és Közlekedésmérnöki Kar
Építészettörténeti és Városépítési Tanszék
<https://eptorivaros.sze.hu/>

A konferencia társszervezője és a kötet kiadója:
Győr-Moson-Sopron Megyei Építész Kamara
<http://gyms.epiteszkamara.hu/>

A konferencia együttműködő partnere:
ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság
<http://www.icomos.hu/>

A kötetet szerkesztette:
Veöreös András PhD és Horváth Tamás PhD

A borítón Koppány Attila festőművész, professor emeritus
Elmozdulás című akril, vászon képének részlete látható.

A kötet a „Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás
megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint
az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen”
című, EFOP-3.6.1-16-2016-00017 számú projekt támogatásával készült.

Tartalom

<i>Veöreös András PhD</i>	6
Kortárs építészettörténet V. – 100 éves a Bauhaus – Beszámoló	
<i>Esther Bánki, Veöreös András</i>	9
Ein mutiger Weg in schwierigen Zeiten – Das Leben der Bauhäuslerin Zsuzsanna Bánki Egy bátor út a nehéz időkben – Bánki Zsuzsanna 'Bauhäuslerin' élete	
<i>Sebestyén Ágnes Anna</i>	23
Miért nem stílus a Bauhaus?	
<i>Varga Piroska DLA</i>	41
BauHaus QR kártya – Ma mi inspirál a Bauhausban?	
<i>M. Fábíán Edit</i>	53
Fehér vagy színes? A Bauhaus színhasználata	
<i>Hartmann Gergely</i>	68
Korszakváltó épületek – A modern építészet kezdete és kibontakozása Győrött	
<i>Tárkányi Sándor DLA</i>	88
Sopron két világháború közötti építészetének egyik legkiválóbb alkotója: Füredi Oszkár	
<i>Wettstein Domonkos PhD</i>	111
Modernizáció és modern építészet a két világháború közötti rekreációs célú építkezésekben	
<i>Karácsony Rita, Vukoszávlyev Zorán PhD</i>	129
A magyar építészetoktatás reformja a II. világháború után – A modernista szemlélet látszólagos háttérbe kerülése	
<i>Kuslits Tibor</i>	145
A Bauhaus ködbevesző oldala – Egy jubileumi kirándulás hordalékai	
<i>Salacz Ádám, Vadász Balázs</i>	169
Bauhaus pavilon	

Ein mutiger Weg in schwierigen Zeiten Das Leben der Bauhüuslerin Zsuzsanna Bánki

Egy bátor út a nehéz időkben Bánki Zsuzsanna 'Bauhüuslerin' élete

Ab 1989 beschäftige ich mich eingehender mit meiner Tante Zsuzsanna Bánki. Über ihr Leben und den Verlauf ihres Studiums war kaum etwas bekannt. Ihre Zeichnungen und Entwürfe sind im Jahr 1944 in Győr verloren gegangen, wie ihre persönliche Habe. Ein Karton voller Briefe war das Einzige was im Besitz mein Vater war. Diese Briefe von meiner Tante, Großmutter und Großvater an meinen Vater waren eine wichtige Quelle. Auch die Gespräche und Kontakten mit ehemaliger Bauhüusler wie Kurt Kranz, Irena Blühova und Jaschek Weinfeld waren sehr wichtig das Leben

1989 óta foglalkozom behatóan nagynéném, Bánki Zsuzsanna életével és tanulmányaival, amelyről korábban szinte semmit sem tudtunk. A kutatást megnehezíti, hogy rajzai, tervei és személyes tárgyai 1944-ben Győrött megsemmisültek. A kiindulást egy édesapám által megőrzött doboznyi levél szolgáltatta. Ezek, a nagynénémétől, nagyanyámtól és nagyapámtól származó, édesapámnak írott levelek rendkívül fontos forrásanyagként szolgáltak a kutatás során. Bánki Zsuzsanna Bauhausban töltött éveinek a feltárásában nagy segítséget

1 a cikk írója, művészettörténész, a Van 't Lindenhout Múzeum igazgatója, estherbanki@gmail.com

2 a cikk fordítója, okl. építésmérnök, műemlék felügyelő, tanszékvezető egyetemi docens, SZE Építészettörténeti és Városépítési Tanszék, andras.veoreos@gmail.com

Abbildung 1 / 1. ábra: Zsuzska Bánki, 1922, Győr (Foto: József Glück)

Abbildung 2 / 2. ábra: Zsuzska Bánki während der Flitterwochen /
Bánki Zsuzska 1938-ban, a nászúton, 1938 (Foto: István Pál?)

Abbildung 3 / 3. ábra: Zsuzska Bánki, 1937 (Foto: ?)

Zsuzska Banki's am Bauhaus zu rekonstruieren. Eine andere wichtige Quelle war ein kleiner Koffer mit persönlichen Besitztümern und Fotos den das Kindermädchen meiner Tante aus dem geraubten Hause die ganze Zeit aufbewahrt hatte. Durch diese Fotos konnte ihre Hochzeitreise rekonstruiert werden. Dieser Koffer habe ich erst vor 10 Jahre bekommen [Abbildung 2].

Zsuzsanna Klara Bánki entstammte einer wohlhabenden jüdischen Familie von Gutbesitzern und Kornhändlern aus Győr [Abbildung 1]. Ihre Eltern, Zoltán Reichenfeld und Olga Goldschmied, heirateten 1902, nachdem sie im Rahmen der sogenannten »Magyarisierung« ihre ursprünglichen Namen in Zoltán Bánki und Olga Árpási geändert hatten. Als Kohanim (Tempeldiener) nahm die Familie Bánki innerhalb der jüdischen Gemeinde Győr eine besondere Stellung ein. Der Vater Zoltán Bánki (1873–1934) führte eine Praxis als Gynäkologe, außerdem

nyújtottak az egykori iskolatársaival: Kurt Kranz-cal, Irena Blühova-val és Jaschek Weinfelddel folytatott személyes beszélgetések. Ezekén kívül fontos adatokat szolgáltatott egy kisméretű táskában a nagynéném néhány megmaradt személyes tárgyával és gyermekkori fényképeivel, melyeket nagynéném lánya mentett meg a kirabolt házból, és amely mintegy tíz éve került hozzám. Ezen képek segítségével vált lehetségessé nagynéném nászútjának a rekonstrukciója [2. ábra].

Bánki Zsuzsanna Klára egy jólszituált győri birtokos és gabonakereskedő zsidó családból származott [1. ábra]. Szülei, Reichenfeld Zoltán és Goldschmied Olga 1902-ben házasodtak össze, miután neveiket Bánki Zoltánra és Árpási Olgára magyarosították. Mint kohanim (templomszolga) a Bánki család különleges helyzetben volt a győri zsidó közösségen belül. Bánki Zoltán (1873–1934)

Abbildung 4 / 4. ábra:
Bánki Zoltán (1873-1934),
Bánki Ödön (1903-1978),
Bánki Endre (1932-),
1933, Győr.
(Foto: Glück József)

war er ab 1902 Direktor der Hebammenschule in Győr und veröffentlichte regelmäßig Beiträge zu gynäkologischen Themen im In- und Ausland. Von 1914 bis 1918 war er als Chefarzt eines Feldlazaretts an der Front tätig und bekam nach der Entdeckung einer „febris recurrens“ einen hohen militärischen Orden.¹ Die Mutter Olga Árpási (1883–1944), ebenfalls aus begüterttem Haus, widmete sich mit Leidenschaft der Wohnungseinrichtung und sammelte Antiquitäten. Zsuzska Bánki wuchs also in einer liberalen und intellektuellen Umgebung auf – ihre Eltern waren kulturell vielseitig interessiert, man unternahm gemeinsame Auslandsreisen nach Italien oder verbrachte Tage in Wien oder in Budapest. Ihr älterer Bruder Ödön (1903–1978)

nőgyógyászati praxist folytatott, ezen kívül 1902-től a győri bábaképző iskola igazgatója volt, és rendszeresen szerepelt nőgyógyászati témákban hazai és nemzetközi fórumokon. 1914-18 között egy hadikórház főorvosa volt a fronton, és egy „febris recurrens” felfedezéséért magas katonai rendet kapott.¹ Az édesanya, Árpási Olga (1883–1944) szintén jómódú családból származott, érdeklődéssel fordult a lakberendezés területe felé, és régiségeket is gyűjtött. Bánki Zsuzska tehát egy liberális és intellektuális környezetben nőtt fel – szülei kulturálisan sokoldalú érdeklődéssel rendelkeztek, közös utazásokat tettek Itáliába vagy napokat töltöttek el Bécsben, illetve Budapesten. Bátyja, Ödön (1903–1978) Kun Béla kormányának bukása után

¹ „febris recurrens“-Epidemie: ein hohes Fieber, verursacht von Zecken- und Läusebissen, die während des Ersten Weltkrieg häufig vorkamen. Biographischen Aufzeichnungen von Ödön Bánki, 1957.

¹ „febris recurrens” járvány: magas láz, melyet kullancsok és tetvek csípései terjesztenek, gyakori megbetegedés volt az I. világháború alatt. Bánki Ödön életrajzi feljegyzései, 1957.

musste nach dem Sturz der Regierung Béla Kuns das Gymnasium wegen kommunistischer Aktivitäten verlassen und studierte ab 1920 Medizin in Würzburg und München, bevor er im Anschluss an seine Promotion 1927 in den Niederlanden lebte und arbeitete [Abbildung 4].

Als Zsuzska Bánki im Sommer 1930 das Abitur am örtlichen Gymnasium bestanden hatte, wollte sie zunächst – wie bereits ihr Vater und ihr Bruder – Medizin studieren. Nach intensiven Diskussionen innerhalb der Familie rieten ihr die Eltern und besonders die Mutter, lieber Innenarchitektin zu werden, weil nach deren Meinung der Arztberuf für eine Frau nicht passend und mit einer Familiengründung schlechter zu vereinbaren sei. So orientierte sich Zsuzska Bánki (wie zuvor ihr Bruder) Richtung Deutschland und schrieb sich im Oktober 1930 als Studentin am Bauhaus in Dessau ein, wo sie unter der Matrikelnummer 459 geführt wurde.² Warum die Wahl ausgerechnet auf das Bauhaus fiel, lässt sich heute nicht mehr genau sagen: Eventuell hatte dies die mit der Familie befreundete Keramikerin Margit Kovács (1902–1977) empfohlen, vielleicht hatte Bánki aber auch 1929 den Wettbewerbs-

kommunista tevékenysége miatt kénytelen volt elhagyni a gimnáziumot és 1920-tól Würzburgban, majd Münchenben folytatott orvosi tanulmányokat, mielőtt 1927-ben Hollandiában csatlakozott a Promotio-jához. A későbbiekben itt élt és dolgozott [4. ábra].

Miután Bánki Zsuzska 1930 nyarán a helyi gimnáziumban érettségi vizsgát tett, édesapja és bátyja nyomába lépve orvosi tanulmányokat szeretett volna folytatni. Éles családi vitákat követően a család, illetve főképp édesanyja tanácsára döntött mégis úgy, hogy inkább a belsőépítészeti szakmát választja. A döntés mellett a legfontosabb érv az volt, hogy az orvosi hivatás kevésbé illik egy nőhöz, és nehezen egyeztethető össze a családalapítással is. Ilyen módon Bánki Zsuzska (miként korábban bátyja is) Németország felé fordult és 1930 októberében 459-es sorszámmal beiratkozott a Dessau-i Bauhaus iskolába.² Nem tudjuk pontosan megmondani, hogy miért pont a Bauhaus-ot választotta: lehetséges, hogy a családdal barátságban levő győri keramikusművész, Kovács Margit (1902–1977) ajánlása játszott ebben szerepet, de az is elképzelhető, hogy

2 Eindeutig nachweisbar ist der Aufenthalt von Susanne Banki (so ist der Schreibweise Ihrer Tante in den Originalquellen des Bauhauses) am Bauhaus von Wintersemester 1930 bis Wintersemester 1931 – also drei Semester. Susanne Banki ist unter der Nummer 459 am Bauhaus immatrikuliert worden. Zu diesen Zeitpunkt war sie ledig. Weitere Angaben sind: Sommersemester 1931 im 2. Semester Bau/Ausbau, Wintersemester.

2 Susanne Banki (ez a nagynénje írásmódja a Bauhaus eredeti forrásaiban) tartózkodása a Bauhausban az 1930-as téli félévtől az 1931-es téli félévig (3 félév) egyértelműen bizonyítható. Susanne Banki a 459-es szám alatt iratkozott be a Bauhausba. Ebben az időben egyedülálló volt. További információ: nyári félév 1931-ben a második félévben, Építés/Kiépítés tárgya a téli félévben.

beitrag des Büros von Walter Gropius und Stefan Sebők für den Neubau des Theaters in Győr gesehen. Die Entscheidung für Deutschland allerdings hing mit dem in Ungarn 1920 eingeführten Numerus Clausus zusammen, der die Zulassung von Juden zu Universitäten und Hochschulen auf 6% reduzierte. Viele Freunde und Bekannte studierten im Deutschen Reich, wo das Leben für ungarische Verhältnisse damals eher günstig und die Entfernung zu Ungarn noch akzeptabel war.

Mit 18 Jahren zählte sie zu den jungen Studentinnen und mietete ein Zimmer in einer Villa an der Hardenbergstraße in der Nähe der Schule, für »55 Mark incl. Licht und Schuhe putzen«.³ Von hier schreibt sie an Bruder Ödön: *»Es gibt soviel zu berichten. Die Schule selbst ist gewaltig. Die Lehrer unterrichten hervorragend, strengen sich bis zum Äußersten an, setzen sich sehr ein, aber schließlich kann ich hier nicht studieren was ich will. Ich studiere ja mit Eifer Architektur, aber für ein Mädchen hat das keine Zukunft (noch weniger wie der Beruf eines Arztes) und auch die sogenannte Innenarchitektur kann man hier nicht studieren«*.⁴ Im Rückblick beschrieben ihre damaligen Kommilitonen sie als *»wirklich sympathisch, sehr schön und sehr intelligent, das kann man ohne weiteres sagen. Sie hat einen gewissen Charme gehabt, ja, sie hat den Burschen sehr gut gefallen. Aber*

Bánki találkozott Walter Gropiusnak és Sebők Istvánnak a győri színház épületére kiírt 1929-es pályázati tervével. A Németország melletti döntés összefügg a Magyarországon 1920-ban bevezetett Numerus Clausus-szal, ami a zsidók arányát az egyetemeken és főiskolákon 6%-ra korlátozta. Sok barát és ismerős tanult a Német Birodalomban, ahol akkoriban az életkörülmények a hazaiakhoz viszonyítva jóval kedvezőbbek voltak, és a Magyarországtól való távolság is még elviselhető volt.

18 évesen a fiatal diákok közé tartozott, és az iskola közelében, egy Hardenberger utcai villában bérelt szobát 55 márkáért; a bérleti díj a világítást és a cipőpucolást is magába foglalta.³ Innen írta Ödön bátyjának: *„Olyan sok mesélni valóm van. Az iskola maga hatalmas! A tanárok remekül oktatnak, nagyon odateszik magukat, de végül is nem azt tanulom itt, amit akarok. Építészetet tanulok nagy buzgalommal, pedig egy lány számára ebben a szakmában nincs jövő (még kevésbé, mint az orvosi pályán), viszont az úgynevezett belsőépítészeti tanulására itt nincs lehetőség.”*⁴ A kortársai a visszatekintésekben úgy jellemzik, mint aki *„igazán szimpatikus, nagyon szép és okos, ezt minden további nélkül ki lehet jelenteni. Erőteljes kisugárzása volt, nagyon tetszett a fiúknak. Ugyanakkor megkö-*

3 Brief von Olga Bánki aus Dessau an Ödön Bánki vom 30 Oktober 1930.

4 Brief von Zsuzska Bánki aus Dessau an Ödön Bánki vom 2 November 1930.

3 Olga Bánki levele Dessauból Bánki Ödönnek 1930. október 30-án.

4 Bánki Zsuzska levele Dessauból Bánki Ödönnek 1930. november 2-án.

Abbildung 5 / 5. ábra:
Zsuzsa Bánki und
Emanuel Lindner
in der Mensa des
Bauhauses /
Bánki Zsuzska és
Emanuel Lindner a
Bauhaus menzán, 1931
(Foto: Kurt Kranz)

sie war nicht sehr zugänglich, nein, und auch nicht besonders mitteilksam» (Iréna Blühová).⁵ Im Freundeskreis wurde sie „seredlek” genannt,⁶ und nach den Erinnerungen von Jaschek Weinfeld war Bánki »sicher die schönste und liebste Studentin des Bauhauses. Viele waren in sie verliebt.«⁷ [Abbildung 5]

Auf den Vorkurs im Wintersemester 1930/31 folgten im zweiten und dritten Semester die Lehrveranstaltungen in der Abteilung »Bau und Ausbau« bei Ludwig Mies van der Rohe und Lily Reich. Zweimal pro Woche arbeitete sie außerdem in der Tischlerei, und während ihrer Freizeit hospitierte Sie in der Textilwerkstatt. Obwohl sie Ende März 1931 für das zweite Semester in der Abteilung »Bau und Ausbau« angenommen wurde, war dies sicher nicht der einfachste Weg

zelíthetetlen volt, és nem is volt különösebben közlékeny” (Iréna Blühová).⁵ A baráti körben „szeredlek”-nek nevezték,⁶ és Jaschek Weinfeld visszaemlékezése alapján „biztosan a legszebb és legkedvesebb lány volt a Bauhaus-ban. Sokan voltak szerelmesek belé.”⁷ [5. ábra]

Az 1930-31-es tanév őszi szemeszterét, az előképzőt követően a második és harmadik szemeszterben Ludwig Mies van der Rohe és Lily Reich előadásai következtek. Ezen kívül heti két alkalommal dolgozott az asztalosműhelyben, szabadidejében pedig szívesen hospitált a textilműhelyben. Annak ellenére, hogy 1931 március végén bekerült az Építés és kiépítés (Bau und Ausbau) tanszék második félévének kurzusára, nőként nehéz

5 Gespräch mit Irena Blühová, Preßburg 22 November 1989.

6 Brief von Waldemar Alder aus Potsdam an Esther Bánki vom 20 Mai 1990.

7 Brief von Jaschek Weinfeld aus Paris vom 4 November 1989.

5 Beszélgetés Irena Blühovával, Pozsony, 1989. november 22.

6 Waldemar Alder levele Potsdamból Esther Bánkinak 1990. május 20-án.

7 Jaschek Weinfeld levele Párizsból 1989. november 4-én.

Abbildung 6 / 6. ábra:
Zsuzsa Bánki,
Michiko Yamawaki,
c. 1932 (Foto:
Iwao Yamawaki)

für eine Frau am Bauhaus, weshalb sie sich dieser Wahl und einer zukünftigen Selbstständigkeit nicht sicher war. »Gegen meine Überzeugung werde ich nun also Architektur studieren, was nun ausgerechnet am allerwenigsten für Mädchen geeignet ist, Mädchen können auf diesem Gebiet nicht einmal anständige Ergebnisse erzielen«, schreibt sie an ihren Bruder. »Denn Du denkst doch nicht etwa, daß eine Frau ein Haus bauen kann, ich kann es mir jedenfalls nicht vorstellen.«⁸ Trotzdem entwarf sie zumindest im Wintersemester 1931/32 einige Siedlungshäuser [Abbildung 6].

Anfangs hatte Zsuzska Bánki wenig Interesse für die politischen Diskussionen innerhalb des Bauhauses und den »unaufhörlichen Radau« einiger verbliebener Anhänger des entlassenen Direktors Hannes Meyer. Diese unpolitische Haltung veränderte sich jedoch im Laufe des zweiten und dritten Semesters: Wahrscheinlich kam es aufgrund ihrer

utat választott, hiszen ezzel a döntéssel a jövőbeli függetlenség egyáltalán nem volt biztosítható. „Meggyőződésemmel ellentétben tanulom az építészetet, ami a lányok számára a legkevésbé sem passzol, nők ezen a területen nem tudnak tiszteséges eredményeket felmutatni.” – írta bátyjának. „Hiszen senki sem gondolja, hogy egy nő fel tudna építeni egy házat – én legalábbis nem tudom ezt magamról elképzelni.”⁸ Ennek ellenére az 1931-32-es tanév őszi félévében tervezett néhány lakóházat [6. ábra].

Kezdetben Bánki Zsuzska csekély érdeklődést mutatott a Bauhauson belüli politikai viták és az elbocsátott igazgató, Hannes Meyer itt maradt követőinek el nem csituló zsidója iránt. Ez a politikától való távolmaradás azonban a második és harmadik szemeszter során megváltozott, ami valószínűleg a – többek között – Jaschek Weinfeldhez, Iréna Blü-

8 Brief von Zsuzska Bánki aus Dessau an Ödön Bánki vom 30 April 1931..

8 Bánki Zsuzska levele Dessauból Bánki Ödönnek 1931. április 30-án.

Freundschaft u. a. zu Jaschek Weinfeld, Iréna Blühová und Waldemar Alder zu einem Engagement für die Aktivitäten der »Kostufra«, der kommunistischen Zelle innerhalb des Bauhauses. Zsuzsanna Bánki solidarisierte sich mit deren politischen Aktionen, allerdings ohne selbst Mitglied zu werden. Nachdem Mies van der Rohe die Bauhaus-Kantine am 19. März 1932 polizeilich räumen ließ, um die dortige Studierendenversammlung aufzulösen, beteiligte sie sich wie andere ihrer Kommilitoninnen und Kommilitonen nicht an der obligatorischen Ausstellung der Semesterarbeiten. Daraufhin wurden sie und zwölf weitere Studierende zum nächsten Semester nicht wieder zugelassen, was sie ihrem Bruder einige Tage später berichtete: *»Ich werde am Bauhaus doch nicht wieder angenommen. Nun muss ich in die Welt ziehen. Bis jetzt habe ich noch nicht einmal eine Idee, wohin ich gehen sollte. Hier sagt man, dass ich einzig und allein deshalb nicht aufgenommen werde, weil wir dem Niveau der Anderen nicht folgen können. Und es ist keine Zeit, um sich mit jedem Einzelnen zu befassen. Aber wahrscheinlich hat diese Sache auch einen anderen Grund.«*⁹ Auch der im April 1932 gemeinsam mit Mathy Wiener erneut gestellte Aufnahmeantrag wurde vom Direktorium des Bauhauses abgewiesen [Abbildung 7].¹⁰

hovához és Waldemar Alderhez fűződő barátságára vezethető vissza, akik révén kapcsolatba került a kommunista diákmozgalom, a »Kostufra« Bauhauson belül működő csoportjával. Bánki Zsuzsanna rokonszenvezett a csoport politikai akcióival, noha maga nem vált a szervezet tagjává. Miután 1932. március 19-én Mies van der Rohe a rendőrséggel kiűrtette a Bauhaus-étkezőt, hogy az ottani diákgyűlést felszámolja, társaival együtt nem vett részt a fél éves munkát bemutató kötelező kiállításon. Ennek következtében 12 társával együtt a következő szemeszterre nem engedték beiratkozni, ahogy néhány nappal később bátyjának írt leveléből megtudhatjuk: *„Mégsem vesznek vissza a Bauhausba. El kell költöznöm a világba. Még nincs ötletem, hogy hova is menjek. Azt mondják, hogy egyedül engem nem fognak felvenni, mert nem tudom a többiek szintjét elérni; arra pedig nincs elég idő, hogy mindenkivel egyenként foglalkozzanak. De valószínűleg ennek más oka is van.”*⁹ 1932 áprilisában Mathy Wienerrel közösen újabb felvételi kérelmet nyújtott be, melyet a Bauhaus igazgatósága ismét elutasított [7. ábra].¹⁰

Mivel tanulmányainak folytatása megghiúsult, Bánki Zsuzsanna bizonyítvány nélkül hagyta el az iskolát. Munio We-

9 Brief von Zsuzsanna Bánki aus Dessau an Ödön Bánki vom 8 April 1932.

10 Protokoll der Beiratssitzung vom 12. April 1932. Nachlass Engemann im Bauhaus Archiv Dessau.

9 Bánki Zsuzsanna levele Dessauból Bánki Ödönnek 1932. április 8-án.

10 A Tanácsadó Testület ülésének jegyzőkönyve 1932. április 12-én. Engemann hagyaték a dessau Bauhaus Archivumban.

Abbildung 7 / 7. ábra: Brief von Zsuzsa Bánki an ihren Bruder Ödön (8. April 1932, Seiten 1 und 3), in dem sie die Aufregung beschreibt, die durch den Boykott der Studentenausstellung im Bauhaus verursacht wurde / Bánki Zsuzsa 1932. április 8-i levele Ödön bátyjának. 1. és 3. oldal, melyben a Bauhaus-diákok közös kiállítási bojkottja által okozott izgalomról számol be

Weil die Fortsetzung ihres Studiums scheiterte, verließ Zsuzska Bánki die Schule ohne Zeugnis. Zusammen mit Munio Weinraub zog sie nach Frankfurt am Main, wo sie von Mai 1932 bis April 1933 von dem Wiener Architekten Franz Schuster, einem der zentralen Vertreter des »Neuen Frankfurt«, in die Abteilung »Wohnungsbau und Innenausstattung« der Frankfurter Kunsthochschule aufgenommen wurde. Hier traf sie mit Jaschek Weinfeld, Heinz und Ricarda Schwerin oder Albert Mentzel bereits mehrere ehemalige, vom Bauhaus verwiesene Studierende. Über ihre Frankfurter Zeit ist wenig überliefert, denn im Krieg gingen die betreffenden Akten der

inraubbald együtt Frankfurt am Mainba költözött, ahol 1932 májusa és 1933 áprilisa között a Frankfurter Művészeti Iskola (Frankfurter Kunsthochschule) Franz Schuster, bécsi építész, a "Neues Frankfurt" nevű szervezet központi képviselője által vezetett Lakásépítés és belsőépítészet (Wohnungsbau und Innenausstattung) tanszékének hallgatója volt. Itt találkozott Jaschek Weinfelddel, Heinz és Ricarda Schwerinnel, illetve Albert Mentzellel, és további, a Bauhausból elutasított diáktársával. Életének frankfurter időszakáról keveset tudunk, mert az iskola erre az időszakra vonatkozó dokumentumai a háborúban megsemmisültek.

Kunstschule verloren. Gesichert ist hingegen, dass Zsuzska Bánki wie die anderen Ex-Bauhäusler schon bald diffamiert wurde und Frankfurt wenige Wochen, nachdem der Direktor Fritz Wichert und Franz Schuster im März 1933 von den Nationalsozialisten entlassen worden waren, verließ. Zum zweiten Mal innerhalb eines Jahres musste sie also ihre Ausbildung aus politischen Gründen abbrechen. Sie kehrte nach Győr zurück und beantragte eine Zulassung zur Technischen Universität in Budapest oder Prag, aber weil sie dafür nur geringe Chancen sah, zog sie Ende Mai 1933 für einige Wochen nach Wien. Hier bewarb sie sich an der Kunstgewerbeschule bei Oskar Strnad, 20 Jahre zuvor der Lehrer Franz Schusters, wo sie sich weiter auf die Innenarchitektur spezialisieren wollte.

Aber da auch die Kunstgewerbeschule hohe Studienbeiträge verlangte, stellte sie sich im Juli 1933 zudem als Volontärin bei Clemens Holzmeister an der Wiener Akademie der bildenden Künste vor. Ab Oktober 1933 nahm sie offiziell an dessen Meisterkurs für Architektur teil und studierte dort insgesamt drei Jahre lang. Der Korrespondenz mit ihrer Familie ist zu entnehmen, dass sie während ihres Studiums einige Inneneinrichtungsaufträge in Wien und Győr erhielt. Bisher ist es jedoch nicht gelungen, ihre Mitarbeit an Projekten durch schriftliche Quellen aus dem Nachlass Holzmeisters zu belegen. Und leider ist bislang auch nur ein einziges Projekt namentlich bekannt, an dem sie sicher beteiligt war, obwohl sie

Annyi azonban bizonyos, hogy Bánki Zsuzska a többi volt Bauhaus tanulóval együtt hamarosan rossz hírbe került és néhány héttel Fritz Wichert igazgató és Franz Schuster 1933 márciusi, nemzetiszocialisták általi eltávolítását követően elhagyta Frankfurtot. Egy éven belül másodszor kellett tehát a tanulmányait politikai okok miatt félbeszakítania. Visszatért Győrbe és felvételizett a Budapesti és a Prágai Műszaki Egyetemekre, de mivel csekély esélye volt a felvételre, 1933 május végén néhány hétre Bécsbe költözött. Itt jelentkezett Oskar Strnad Franz Schuster egykori tanára Iparművészeti iskolájába, ahol továbbra is belsőépítészeti tanulmányokat kívánt folytatni.

Mivel az iparművészeti iskola is magas tanulmányi költségekkel járt, 1933 júliusában önkéntesnek jelentkezett Clemens Holzmeisternél a Bécsi Képzőművészeti Akadémián (Wiener Akademie der bildenden Künste). Októbertől felvették az építészeti mesterkurzusra, ahol három évig tanult. A csatládjával folytatott levelezésből kiderül, hogy tanulmányai alatt néhány győri és bécsi belsőépítészeti munkája is volt. A projektekben való részvételével kapcsolatban a mai napig nem sikerült írásos forrásokat találni Holzmeister hagyatékában. Csupán egyetlen tervet ismerünk, amelyben dolgozott, annak ellenére, hogy édesapjának 1934-ben bekövetkezett korai halála miatt a bécsi tartózkodás

Abbildung 8 / 8. ábra:
Bányi Zsuzsa und/és
Árpási Olga, 1934.
(Foto: Hilde Hubbuch)

durch den frühen Tod ihres Vaters 1934 wahrscheinlich während ihrer gesamten Wiener Zeit auf einen Zuverdienst angewiesen war [Abbildung 8].

Aufgrund der Erinnerungen der Schwägerin Zsuzska Bánkis wissen wir, dass sie am Bau der so genannten Christkönigskirche im Wiener Stadtteil Neufünfhaus mitwirkte. Diese als Kanzler-Gedächtniskirche bekannte Pfarrkirche Bau wurde unter Holzmeister ab 1933 errichtet und im September 1934 geweiht. In welcher Form genau sie bei der Realisierung Aufgaben übernahm, ist leider unbekannt [Abbildung 9].

Zsuzsanna Bánki war dann die einzige Frau, die 1936 an der Akademie ihre Diplomprüfung ablegte (und übrigens auch deren einzige Studierende jüdischen Glaubens). Für die Examensaufgabe, den Entwurf eines »Taufbeckens«, erhielt sie eine hohe Anerkennung: Im Sitzungsprotokoll des akademischen Professorenkollegiums werden unter den Auszeichnungen »1 silberne Fäger-

dásának ideje alatt minden bizonnyal kiegészítő keresetre szorult [8. ábra].

Bányi Zsuzska sógornőjének visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a Bécs Neufünfhaus kerületében épülő Krisztus király templom építésénél működött közre. Ezt a kancellár-émléktemplomként ismert plébániatemplomot Holzmeister 1933-ban tervezte és 1934 szeptemberében szentelték fel. Bánki Zsuzska projektben való pontos részvétele azonban sajnos egyelőre ismeretlen [9. ábra].

Bánki Zsuzsanna volt az egyetlen nő, aki 1936-ban az akadémián diplomát szerzett (mellesleg az iskola egyetlen zsidó vallású hallgatója is ő volt). A diplomamunkaként tervezett keresztelődmedencéje nagy elismerésben részesült. Az akadémiai professzorok ülésén a legjobb kidolgozásért ezüstérmét, a legjobb antik-tanulmányért Hansen-érmet kapott. Holzmeister tanszékén jellemző volt, hogy a hallgatók szakrális témát

Abbildung 9 / 9. ábra:
Christ König Kirche,
Wien, erbaut 1934 /
Krisztus király temp-
lom, Bécs, épült 1934
(Foto: Esther Bánki)

medaille für die beste Ausführung eines »Taufbeckens« sowie eine Hansen-Medaille »für die beste Studie nach der Antike« für Zsuzska Bánki erwähnt. Eine Aufgabenstellung für einen sakralen Bau gilt als typisch für Holzmeister, und das Taufbecken könnte als Einzelentwurf oder in Zusammenhang mit der Planung einer Kirche gedacht gewesen sein. Bemerkenswert bleibt, dass Bánki als Jüdin in einer massiv katholischen Umgebung nur mit Aufträgen zu religiösen Themen beschäftigt war.¹¹

Wahrscheinlich kehrte sie am Ende des Jahres 1936 nach Győr zurück, wo ihre Mutter weiterhin lebte und Zsuzska Bánki bis 1944 ihr eigenes Büro für Innenarchitektur führte. Zwei Jahre nach dem Tod ihres Vaters entwarf sie seinen Grabstein, der sich bis heute auf dem jüdischen Friedhof des Ortes befindet und unter dem Einfluss ihres Lehrmeisters Clemens Holzmeister als Naturstein in einer Mischung aus klassischer und

dolgoztak fel, és a keresztelőmedence tervezése önálló feladat is lehetett, de elképzelhető, hogy összefüggésben áll az említett templom tervezésével is.¹¹

Figyelemreméltó, hogy Bánki zsidóként egy erős katolikus környezetben vallási témával foglalkozott. Valószínűleg 1936 végén visszatért Győrbe, ahol édesanyja élt, és ahol 1944-ig egy saját belsőépítészeti irodát működtetett. Két évvel édesapja halála után tervezte meg a síremlékét, ami a mai napig látható a helyi zsidó temetőben. A klasszikus és modern formákat egyaránt használó sírkő Holzmesister befolyásáról tanúskodik [10. ábra]. Ezen kívül 1936-ban a városi hatóságoktól kapott megbízást a Lloydbál meghívójának az elkészítésére és a Kioszk belső terének az áttervezésére.¹² Több megbízását ebből az időszakból nem ismerjük, mivel Magyar-

11 Sitzungsprotokoll des akademischen Professorenkollegiums, VA 740/1936 5. Sitzung vom 25 Juni 1936. Auskunft per E-Mail von Dr. Eva Schober, Akademie der bildenden Künste Wien Universitätsbibliothek und Universitätsarchiv, vom 9 August 2011.

11 A Professzorok Akadémiai Kollégiumának jegyzőkönyvei, 1936. június 25-i ülés, VA 740/1936 5. Információ e-mailben dr. Eva Schobertől, Bécsi Képzőművészeti Akadémia Egyetemi Könyvtár és Egyetemi Archivum, 2011. augusztus 9.

12 Olga Bánki levele Győrből Bánki Ödönnek 1936. február 17-én.

moderner Formsprache ausgeführt ist [Abbildung 10]. Außerdem erhielt sie 1936 von den städtischen Behörden den Auftrag, die Einladung zum »Lloydball« zu zeichnen und aus diesem Anlass das Interieur des »Kiosks« zu verändern.¹² Weitere Aufträge aus dieser Zeit sind deswegen kaum bekannt, weil in Ungarn 1939 ein antisemitisches Gesetz in Kraft trat, das die Teilnahme von Juden am öffentlichen und wirtschaftlichen Leben stark einschränkte.

1938 heiratete Zsuzska Bánki den gut situierten Internisten István Sterk (1900-1955), der neben seiner Tätigkeit als Arzt bei der ungarischen Eisenbahn einen eigenen Röntgenapparat besaß [Abbildung 11]. Ihre Hochzeitsreise führte das Ehepaar nach Italien und Nordafrika; aber Pläne, wegen der politischen Situation in Ungarn in eine holländische Kolonie auszuwandern, gaben sie nicht zuletzt aus Rücksicht auf die Mutter auf. Ihr Mann nahm allerdings einen christlichen Namen an, den er zufällig aus dem Telefonbuch auswählte, und nannte sich künftig István Pál. Nach dem Einmarsch der Wehrmacht in Ungarn im März 1944 wurde sofort mit der Deportation der ungarischen Juden in die Vernichtungslager begonnen. Am 23. Mai brachte man die 5600 Juden aus Győr ins Ghetto Győr-Sziget – unter ihnen Zsuzska Bánki und ihre Mutter, womit all ihre Zeichnungen und Entwürfe verloren gingen. Zwei Wochen später, am 7. Juni, wurden die Deportierten in ein Schul-

Abbildung 10 / 10. ábra: Grab Zoltán Bánki /
Bánki Zoltán síremléke, 1936, Győr
(Foto: Esther Bánki)

országban 1939-ben életbe lépett az első zsidótörvény, amely a zsidók nyilvános és gazdasági életben való részvételét erősen korlátozta.

Bánki Zsuzska 1938-ban feleségül ment Sterk István (1900-1955) belgyógyászhoz, aki a kórházi tevékenysége mellett a magyar vasútnál egy röntgengéppel is rendelkezett [11. ábra]. A házaspár Olaszországban és Észak-Afrikában töltötte a nászútját. A magyarországi politikai helyzet miatt tervezték a kivándorlást egy holland kolóniába, de ezt a tervet végül is Zsuzska Győrött élő édesanyjára való tekintettel feladták. A férje mindenesetre egy keresztény nevet vett fel, melyet taláломra, a telefonkönyvből választott ki, és ezentúl Pál Istvánnak hívták. A Wehrmacht 1944 márciusi magyarországi bevonulása után rögtön megkezdődött a magyarországi zsidók haláltáborokba történő deportálása. Május 23-án az 5600 győri zsidóval együtt Bánki Zsuzskát és édesanyját is a győrszigeti gettóba vitték. Ekkor veszett el az összes rajza és terve. Két héttel később,

12 Brief von Olga Bánki aus Győr an Ödön Bánki vom 17 Februar 1936.

Abbildung 11 / 11. ábra: Zsuzska Bánki und ihr Ehemann István Pál (Sterk) /
Bánki Zsuzska férjével, Pál (Sterk) Istvánnal, 1938 (Foto: ?)

gebäude zusammengetrieben und ihrer Wertsachen beraubt. Kurz danach folgte erneut eine Verlagerung, nunmehr in einige aus dem Ersten Weltkrieg übrig gebliebene Soldatenbaracken außerhalb der Stadt. Von hier begann am 11. Juni die Zwangsverschickung nach Auschwitz, wo Zsuzska Bánki und ihre Mutter ermordet wurden.

június 7-én összehozták az embereket egy iskolába, ahol kifosztották őket, minden értéktárgyukat elrabolták, majd néhány első világháborúból megmaradt, városon kívüli katonai barakkba terelték őket. Június 11-én megkezdődtek az auschwitzi kényszerszállítások, ahol Bánki Zsuzskát és édesanyját is kivégezték.